

تحلیلی بر چگونگی رفع اختلالات خواندن و نوشتن در دانش‌آموزان دوزبانه^۱

علی اکبر کمالی نهاد^۲

مجیب الرحمن دهانی^۳

جواد جهان‌دیده^۴

چکیده

خواندن و نوشتن زبان رسمی و مادری، نیاز اساسی و غیرقابل‌انکاری برای هر فرد و فراگیری است؛ اما در این مسیر همواره مشکلاتی بروز می‌کند که مانعی پیش روی یادگیری می‌شوند. پژوهش حاضر به رفع مشکلات خواندن و نوشتن یکی از دانش‌آموزان پایه دوم دبستان بهار روستای کنت صورت گرفته است. این پژوهش کیفی و از نوع اقدام‌پژوهی است و داده‌های آن از طریق مشاهده، مصاحبه با والدین، جلسه با همکاران و جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاعاتی جمع‌آوری و تنظیم شده است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، عمده‌ترین علل اختلالات خوانداری و نوشتاری، عدم آشنایی دقیق با حروف فارسی، ناتوانی در ترکیب حروف با یکدیگر، اشتباه در هجی کردن و صدا کشی، جانداختن حروف یا کلمه، عدم فعالیت در خانه، اشتباه شنیدن و نادرست نوشتن کلمات هم‌صدا، وارونه‌نویسی، کاهش اعتمادبه‌نفس، بی‌توجهی در دندانه کلمات و نقطه‌ها و کم کردن حروف و کلمات در نوشتن دیکته تشخیص داده شد. در مرحله بعد تکنیک‌های مناسب شنوایی، بینایی و لامسه در طول سال تحصیلی ارائه شد و نتایج نشان داد که میزان توانایی خواندن و نوشتن دانش‌آموز به میزان بالایی بهبود یافته است.

واژه های کلیدی: زبان فارسی، دانش‌آموز، آموزش پژوهی، اختلال، خواندن و نوشتن.

۱. تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۰۴/۲۹

تأیید نهایی: ۱۴۰۱/۰۴/۲۶

۲. هیئت علمی گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید مفتاح شهر ری (نویسنده مسوول)
alikalimali_۱۳۸۶@yahoo.com

۳. دانشجوی دکترا، دبیر آموزش و پرورش سیستان و بلوچستان.

۴. دانشجوی دکترا، دانشگاه شهید بهشتی

۱. مقدمه

زبان در ابتدایی‌ترین معنای خود یک وسیله ارتباطی به حساب می‌آید که موجب برقراری ارتباط بین افراد با هر قومیت و نژادی می‌گردد که مطابق این برداشت می‌توان زبان را تا حدودی با وسیله ارتباطی دیگر موجودات و حیوانات یکسان دانست؛ اما زبان انسان‌ها فقط یک وسیله ارتباطی نیست؛ بلکه وسیله بیان افکار، اندیشه‌ها، نگرش‌ها و شناخت آن‌ها از جهان خارج نیز هست. این نقش زبان، نقش اطلاعی زبان است و نه نقش ارتباطی آنکه در این برداشت این توانایی، ذاتی ذهن انسان است و هیچ موجود دیگری توانایی یادگیری و به‌کارگیری چنین زبانی را ندارد. هرچند که گزارش‌های ضدونقیضی از زبان‌شناسان و روان‌شناسان مبنی بر یادگیری زبان به‌وسیله حیوانات ذکر شده است؛ اما بر اساس تئوری ذاتی بودن زبان (برای انسان) که برای اولین بار توسط چامسکی مطرح شد، هیچ موجود دیگری توانایی یادگیری زبان انسان را ندارد. در دنیای معاصر با توجه به مهاجرت‌های متعدد و پدیده جهانی‌شدن دیگر نمی‌توان به‌وضوح کشوری را تنها دارای یک نژاد، قوم، مذهب و... دانست. به‌تبع در چنین فضایی، مکان‌های آموزشی نیز با پدیده چندفرهنگی روبه‌رو می‌باشند (صادقی، ۱۳۹۱: ۲۶).

وسعت و شرایط جغرافیایی سرزمین ایران از دیرباز موجب سکونت اقوام و قبایل نسبتاً گوناگون شده است. یافته‌های باستان‌شناسی و تاریخی نشان می‌دهد که از هزاران سال پیش به این‌سو، همواره اقوام و فرهنگ‌های مختلف در آن می‌زیسته‌اند. به‌طوری‌که در هزاره پیش از میلاد و قبل از ورود اقوام آریایی به این سرزمین، حداقل سیزده قوم متفاوت به‌طور هم‌زمان در آن زندگی می‌کرده‌اند که آگاهی چندانی از زبان و فرهنگ آن‌ها در دست نیست (دلوری، ۱۳۹۴: ۹۵). با تغییر و تحولاتی که در شرایط جغرافیایی و حدود مرزهای این سرزمین به وجود آمده است، طبعاً ترکیب فرهنگی و قومی آن نیز به‌مرور زمان دستخوش تغییرات شده است؛ اما واقعیت، همچنان از وجود تنوع قومی و فرهنگی در این سرزمین حکایت می‌کند. حضور وزندگی قومیت‌های مختلفی همچون فارس‌ها، ترک‌ها، کردها، بلوچ‌ها، ترکمن‌ها، عرب‌ها و لرها در کنار یکدیگر (صادقی، ۱۳۹۱: ۳۲) و نیز تکلم به زبان‌های فارسی، ترکی، کردی، لری، ترکمنی، عربی، بلوچی، طالشی، تاتی، لکی، ارمنی و وجود لهجه‌های مختلف در برخی از زبان‌ها خود نمودی از وجود تنوع قومیت‌ها و فرهنگ‌ها در ایران کنونی است (پارخ، ۲۰۰۸: ۱۴۷).

در کشور ما هر سال تعداد زیادی از دانش‌آموزان با تسلط به زبان قومی و مادری‌شان و با آشنایی اندک به زبان فارسی وارد دبستان می‌شوند؛ اما از گذشته تاکنون نظام آموزشی ما باین‌همه کودک برخورد زبانی واحدی داشته است و همه آنان را فارسی‌زبان می‌داند (احتشامی و موسوی، ۱۳۸۸: ۷۸). دانش‌آموزانی که زبان آموزش، زبان بومی آن‌ها نیست با مخالفت‌ها، ایدئولوژی‌ها و کلیشه‌های زیادی مواجهه هستند. آن‌ها با واقعیت‌های متغیری در جوامع خود که آن‌ها تنها بخشی هستند و همچنین پیام‌های فراگیری در تلویزیون، اخبار و رسانه‌های اینترنتی مواجهه هستند. این دانش‌آموزان در یک حالت انتقال ثابت قرار دارند. آن‌ها همواره در حال حرکت هستند و به‌طور مداوم میان فرهنگ‌ها (گاهی اوقات رقیب) و زبان‌های متفاوت قرار می‌گیرند (فریر، ۲۰۰۰: ۳۲۱). این‌ها فقط در طول یک روز معمولی دانش‌آموز در مدرسه و همچنین بعد از مدرسه در جامعه، در میان دوستان و در خانه با خانواده‌شان اتفاق می‌افتند. این دانش‌آموزان همیشه در حال تجربه یک سفر مسافرتی در طی یک روز واحد هستند (جانسون، ۲۰۱۹: ۸۸).

با نگاهی به نظام‌های تربیتی و مطالعه عناصر و مؤلفه‌های گوناگون آن، مشاهده می‌شود که شاخص‌ترین و ممتازترین مؤلفه آن، «معلم» است که بنیانی برای رویارویی با چالش‌ها و بحران‌های حال و آینده نظام آموزشی

محسوب می‌شود (پور شافعی، ۱۳۸۵: ۱۰۲). معلم به‌عنوان مدرس و مربی می‌تواند نقش حساس و کلیدی در آموزش کودکان دوزبانه داشته باشد تا نیروی انسانی کارآمد و خلاق برای جامعه تربیت نماید. در حال حاضر معلمان به‌عنوان افراد انتقال‌دهنده اطلاعات به دانش‌آموزان نگرسته نمی‌شوند؛ آنها رسالت و مأموریت سنگین تری بر دوش دارند. معلمان به‌عنوان افراد حرفه‌ای در نظر گرفته می‌شوند. هم^۱ در توصیف کار حرفه‌ای می‌گوید: کار حرفه‌ای، آن فعالیت‌هایی نیستند که تنها در ساعت و روزهای معین به آن پرداخته شود، بلکه فعالیت‌هایی هستند که با وجود انسان‌ها در می‌آمیزند، انسان‌ها را در برمی‌گیرند و تشویق می‌کنند که به یادگیری و گسترش توانایی‌های خود بپردازند. آنان (افراد حرفه‌ای) در پی انجام مستمر کار هستند، به سمت‌های سازمانی بی‌توجه‌اند و رویکرد آنان به افزایش دانش، توانمندی و قدرت نفوذ معطوف است. خودانگیزی و انضباط درونی از ویژگی‌های فرد حرفه‌ای است. این افراد، نه به دلیل ترس از سرپرستان و ناظران، بلکه به‌خاطر اهمیتی که برای کار خود قائل هستند، کار را به‌درستی انجام می‌دهند (همر، ۱۳۷۶: ۲۱۱) به دلیل ویژگی‌های منحصربه‌فرد موقعیت‌های تربیتی، تفاوت‌های فردی و تنوع آن، توجه به پویایی و بالندگی نظام آموزشی، به‌ویژه معلم، مضاعف می‌شود، لذا باید بر خصلت حرفه‌ای بودن عمل معلم تأکید شود.

معلم حرفه‌ای، دارای خصوصیتی است که «تفکر در حین عمل» را به‌عنوان یک هنجار حرفه‌ای پذیرفته است. چنین معلمی همواره رفتارهای بر اساس مشاهده و درک موقعیت‌ها و واکنش‌های یادگیرندگان تنظیم می‌کند. دانش خود را توسعه می‌دهد و یادگیری‌های او، محور اصلی عملکردهای اوست. یکی از شاخصه‌هایی که مبین حرفه‌ای بودن معلم است، مؤلفه پژوهش است. برای تحقق این امر باید میدان عمل را برای معلمان به‌عنوان گردانندگان اصلی امر تعلیم و تربیت، فراهم نمود (گویا، ۱۳۷۷: ۵۴). البته منظور از معلم پژوهشگر، درگیرکردن وی در امر پژوهش‌های معلمی نیست، بلکه گسترش پژوهش از نوع «اقدام‌پژوهی» است. از این‌رو پژوهشگران در این پژوهش در یک همکاری علمی با عناوین آموزگار حرفه‌ای، پژوهشگر و استاد راهنمای درس آموزش زبان فارسی، در آغاز سال تحصیلی در پایه دوم دبستان با دانش‌آموزی دارای ضعف خوانداری و نوشتاری در زبان فارسی مواجه شدند و با استفاده از تفکر در حین عمل و روش اقدام‌پژوهی سعی در رفع مشکل خوانداری و نوشتاری دانش‌آموز داشتند.

۲. بحث و بررسی

دستیابی به هدف‌های علم یا شناخت علمی میسر نمی‌شود؛ مگر زمانی که با روش‌شناسی درست صورت پذیرد. با اتخاذ روش یا روش‌های متناسب و مناسب است که پژوهش شکل می‌گیرد و هدف‌های شناخت علمی تحقق می‌یابد (ساروخانی، ۱۳۷۲: ۶۵). اقدام‌پژوهی یکی از روش‌های مورد استفاده در پژوهش است. اقدام‌پژوهی یکی از شیوه‌های تحقیق کیفی است که در بستری انجام می‌شود که کارکنان، مسئولان و متولیان آن بر بهبود و ارتقای عملکرد سازمان تمرکز دارند. اقدام‌پژوهی جزو پارادایم‌های جدید یعنی تحقیق از طریق «همکاری و تشریک‌مساعی» است که بیش‌تر به «تحقیق با مردم» علاقه دارد تا «تحقیق برای مردم». اقدام‌پژوهی مبتنی بر تئوری تغییر اجتماعی بوده و تقریباً در هرجایی که مردم با مشکل مواجه شوند، به‌صورت هم‌زمان اقداماتی برای حل مشکل آنها صورت می‌گیرد و یا در هر جا که به نظر می‌رسد تغییر در برخی ابعاد می‌تواند منجر به نتایج مطلوب‌تری گردد، قابل استفاده است؛ زیرا اقدام‌پژوهی یک مداخله در مقیاس کوچک و در شرایط جهان واقعی است و متعاقباً بررسی نتایج این مداخله است که در طیف وسیعی کاربرد دارد (کرپیندروف، ۲۰۰۴: ۳۵۷). با بیان این مطالب، پژوهش حاضر بر مبنای مراحل اقدام‌پژوهی از نظر قاسمی پویا (۱۳۸۹)، انجام شده است.

۲-۱. روش پژوهش

دست‌یابی به هدف‌های علم یا شناخت علمی میسر نمی‌شود؛ مگر زمانی که با روش‌شناسی درست صورت پذیرد. با اتخاذ روش یا روش‌های متناسب و مناسب است که پژوهش شکل می‌گیرد و هدف‌های شناخت علمی تحقق می‌یابد (ساروخانی، ۱۳۷۲: ۶۵). اقدام‌پژوهی یکی از روش‌های مورد استفاده در پژوهش است. اقدام‌پژوهی یکی از شیوه‌های تحقیق کیفی است که در بستری انجام می‌شود که کارکنان، مسئولان و متولیان آن بر بهبود و ارتقای عملکرد سازمان تمرکز دارند. اقدام‌پژوهی جزو پارادایم‌های جدید یعنی تحقیق از طریق «همکاری و تشریک‌مساعی» است که بیش‌تر به «تحقیق با مردم» علاقه دارد تا «تحقیق برای مردم». اقدام‌پژوهی مبتنی بر تئوری تغییر اجتماعی بوده و تقریباً در هر جایی که مردم با مشکل مواجه شوند، به صورت هم‌زمان اقداماتی برای حل مشکل آنها صورت می‌گیرد و یا در هر جا که به نظر می‌رسد تغییر در برخی ابعاد می‌تواند منجر به نتایج مطلوب‌تری گردد، قابل استفاده است؛ زیرا اقدام‌پژوهی یک مداخله در مقیاس کوچک و در شرایط جهان واقعی است و متعاقباً بررسی نتایج این مداخله است که در طیف وسیعی کاربرد دارد (کرپیندروف، ۲۰۰۴: ۳۵۷). با بیان این مطالب، پژوهش حاضر بر مبنای مراحل اقدام‌پژوهی از نظر قاسمی پویا (۱۳۸۹)، انجام شده است.

۲-۲. توصیف وضعیت موجود و تشخیص مسأله

این پژوهش در دبستان دوره اول پسرانه «بهار» کنت در منطقه هیدوچ شهرستان سیب و سوران، انجام شده است. این مدرسه دارای ۶ کلاس و ۶ تن آموزگار و ۱ تن عوامل اجرایی می‌باشد. در این دبستان پایه اول ۲ کلاس با تعداد ۳۳ دانش‌آموز، پایه دوم ۲ کلاس با تعداد ۳۰ دانش‌آموز و پایه سوم ۲ کلاس با ۳۲ دانش‌آموز است که مشغول یادگیری و آموزش هستند. مدرسه از نظر امکانات رفاهی و آموزشی در وضعیت مطلوبی قرار ندارد و با مشکلاتی در تهیه وسایل ضروری روبه‌رو است. دانش‌آموزان این مدرسه از لحاظ قومیتی همه بلوچ و زبان مادری آن‌ها نیز بلوچی می‌باشد.

در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ در کلاس دوم، بعد از گذشت چند روز، متوجه شدیم که یکی از دانش‌آموزان به نام محمد، در آخرین ردیف کلاس نشسته و با هیچ‌یک از دانش‌آموزان ارتباط برقرار نمی‌کند. هنگامی که آموزگار او را به جلو کلاس فراخواند، تا بیاید و خود را به دوستانش معرفی کند، هیچ عکس‌عملی از خود نشان نداد و این باعث تعجب و تدبر شد. آموزگار دوباره از روی لیست کلاس اسم وی را صدا زد، ولی بازهم جوابی داده نشد. دوست بغل‌دستی‌اش که همسایه او نیز بود، او را متوجه جریان کرد. نهایتاً، وی جلو آمد و آموزگار پس از کمی صحبت با او، متوجه شد که محمد هم کم‌شنو است و هم مشکل گفتاری دارد. پس تلاش کرد تا با ایما و اشاره، ارتباط مناسبی با محمد برقرار کند. محمد دانش‌آموز پایه دوم و پسری مهربان و آرام و متین است که بسیار کم صحبت می‌کند و از نظر اخلاقی هیچ مشکلی ندارد. مشکل او، عدم توانایی خواندن و نوشتن به علت کم‌شنوایی و مشکل گفتاری است. او در تمامی دروس تا حدی موفق عمل می‌کند و می‌تواند پاسخگوی سؤالات معلم باشد و درس را می‌فهمد؛ ولی در خواندن، نوشتن و املانویسی دچار مشکل بزرگی است. هر بار که او املا می‌نوشت، توصیف «نیاز به آموزش» بر روی برگه او درج می‌شد. در نتیجه این اتفاقات و تکرار مکرر آن‌ها، آموزگار بر آن شد که علت موضوع را بیابد.

۳-۲. گردآوری اطلاعات (شواهد شماره ۱)

۳-۲-۱. مشاهده

اوایل سال تحصیلی جدید بود که آموزگار محمد متوجه شد محمد در کلاس نسبت به تدریس بی‌توجه و بی‌انگیزه شده است و با در نظر گرفتن وضعیت دانش‌آموز و دقت در کارهایش به این نتیجه رسید که دقیقاً

بی‌توجهی او زمانی بیشتر می‌شود که تن صدای آموزگار کمتر می‌شود خصوصاً در ساعات پایانی روز که هم معلم و هم دانش‌آموزان دچار خستگی می‌شوند. معلم در هنگام املا گرفتن و تصحیح برگه وی درمی‌یابد که وی بعضی از کلمات را اصلاً ننوشته است و آن‌هایی را که نوشته به صورت صحیح نیستند.

۲-۳-۲. تشکیل جلسه با همکاران

اولین اقدامی که برای رفع مشکل محمد انجام شد، این بود که مشکل او را با مدیر مدرسه در میان گذاشتند و او ابراز تأسف نمود و گفت که شناخت چندانی از محمد و خانواده او ندارند، زیرا او اولین فرزند خانواده‌اش بود که در مدرسه حضور پیدا می‌کرد. در ضمن، محمد جزء دانش‌آموزان دیرآموز بود. مدیر در جهت کمک به حل مشکل محمد، پیشنهاد داد که دفترچه سلامت او را مطالعه کنیم. با مطالعه دفترچه، دیگر مطمئن شدیم که محمد کم‌شنو است. بعد از مطالعه دفترچه سلامت محمد، به مدیر پیشنهاد کردیم تا در مورد محمد، گفت‌وگویی با سایر همکاران داشته باشیم. مدیر نیز در جریان امور مربوط به محمد بود و با تشکیل جلسه‌ای درباره مشکلات محمد و چگونگی حل آن‌ها موافقت کرد. در جلسه‌ای که در دفتر مدرسه با حضور آموزگاران محترم و مدیر ارجمند دبستان داشتیم، از آن‌ها خواستیم اگر در این زمینه تجربه‌ای دارند در اختیارمان قرار دهند که همکاران چندین نظر ارائه کردند؛ مثلاً گفتند از نظر هوش نسبت به دیگران عقب‌تر است. باید خانواده او را متوجه و درگیر فرایند آموزش فرزندشان کنیم، مطالب و وسایل کمک‌آموزشی مناسب برایش تهیه کنیم، روحیه و اعتمادبه‌نفس توانایی را به او بازگردانیم.

۲-۳-۳. تشکیل جلسه با والدین دانش‌آموز

پس از بررسی پرونده سلامت محمد، نامه‌ای برای والدین محمد ارسال کردیم و روز بعد محمد همراه مادرش به مدرسه آمدند. مادر محمد، زنی با قد متوسط بود که سرووضع بسیار ساده‌ای داشت. طبق مشخصات و فهرستی که مدیر در هفته اول مهر در اختیارمان قرار داده بود، شناخت کمی از خانواده محمد داشتیم و می‌دانستیم که مادرش سواد خواندن و نوشتن دارد. سپس در گفت‌وگویی که با مادر محمد داشتیم، سر صحبت را این‌گونه آغاز کردیم: «محمد در کلاس به سخنان آموزگار توجه ندارد، او بسیار آرام و کم‌حرف است، به طوری که در هنگام خواندن متن درس یا توضیح در مورد تصاویر، نمی‌توان صدای او را شنید. هم‌چنین محمد بسیار خجالتی است، به گونه‌ای که حرکات آرام و کند او هنگام خواندن و نوشتن انگشت‌نما شده است» و مادر محمد نیز همین‌گونه به حرف‌های ما گوش می‌داد. از مادرش پرسیدیم: «آیا او در منزل نیز چنین رفتار می‌کند؟» مادرش درحالی که غم و اندوه چهره‌اش را فرا گرفته بود؛ لب به سخن گشود و گفت: «محمد کم‌شنو است؛ چون پدر و پدربزرگش هم کم‌شنو هستند. انگار در خانواده پدری محمد، ژنی هست که محمد هم آن ژن را به ارث برده است.» با شنیدن این جملات، بسیار غمگین شدیم و تصمیم گرفتیم هرچه در توان داریم، صرف کمک به پیشرفت تحصیلی محمد کنیم.

۲-۳-۴. مطالعه:

برای دسترسی به اطلاعات بیشتر به جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی پرداختیم و به این نتیجه رسیدیم که عوامل اختلال در خواندن به شرح زیر می‌باشند:

- عدم آمادگی برای خواندن؛
- عدم آمادگی برای خواندن؛
- نیروی زیستی ناکافی؛
- محدودیت در تلفظ واژه‌ها؛
- معلولیت فرهنگی و اجتماعی؛

- عوامل شخصیتی (مشکلات عاطفی و سازگاری)؛
- عوامل اجتماعی؛
- عوامل محیطی؛
- شرایط نامساعد خانه؛
- اشکال در درک موقعیت فضایی؛
- عدم برتری جانبی؛
- اختلال در قدرت حرکتی.

۴-۲. تجزیه، تحلیل و تفسیر داده‌ها

مشکلات محمد در خواندن و نوشتن عبارت بود از:

- کم‌سوادی مادر و بی‌سوادی پدر محمد؛
- نگذراندن دوره آمادگی و پیش‌دبستانی؛
- عدم آشنایی کافی با مفاهیم اولیه آموزش در مواد درسی فارسی و ریاضی؛
- کم‌رویی و خجالتی بودن؛
- محدودبودن فعالیت‌های وی در خواندن و نوشتن؛
- عدم تسلط به زبان فارسی به‌صورت اولیه؛
- لکنت زبان؛
- نبود رابطه دوستی در گروه همسالان و محیط کلاسی به خاطر کم‌شنوایی؛
- ناآشنا بودن محیط آموزشی برای ستایش.

با توجه به گفتگوهای متعدد با والدین و همکاران و مطالعات گوناگون، متوجه شدیم ادامه این روند باعث عقب‌ماندگی تحصیلی دانش‌آموز می‌شود که درنهایت دانش‌آموز را به ترک تحصیل وامی‌دارد.

۵-۲. نظریه پشتیبان

صدیقی‌فر و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله خود تحت عنوان «آموزش واژگان فارسی به چینی‌زبانان بر اساس راهبردهای یادگیری زبان آموزان» بیان می‌کند: یادگیری واژگان یک چالش بسیار مهم برای زبان آموزان است و برای مقابله با این مشکل، باید شیوه مناسبی استفاده شود. برای اتخاذ شیوه مناسب نیاز است که از سبک‌ها و راهبردهای یادگیری زبان‌آموز آگاه باشیم.

تبریزی (۱۳۹۲) معتقد است برای حل مشکلات «اختلالات دیکته نویسی»، در کتاب خود با نام «نارسانویسی دانش‌آموزان در درس املا»، ابتدا باید یک آزمون هوش جزئی و کلی از افراد گرفته شود. بعد از اطمینان از عادی بودن هوش دانش‌آموز، باید اشتباهات دیکته‌های متعدد دانش‌آموزان را از روی دفتر دیکته وی یادداشت کنیم و علت آن‌ها را بیابیم. با این کار درمی‌یابیم که تمام غلط‌های دیکته از یک سنخ نیستند؛ مثلاً ممکن است بعضی ناشی از مشکل در تمیز دیداری، وارونه‌نویسی، حافظه توالی دیداری، ناکافی بودن دقت، ضعف در حافظه دیداری و یا حساسیت شنیداری باشند.

حبیب‌نژاد (۱۳۸۲) در پژوهشی اقدام‌پژوهی که به بررسی علل گوشه‌گیری و افسردگی دانش‌آموزان پرداخته است، نشان داد علت گوشه‌گیری دانش‌آموزان به خاطر عارضه جسمی و نیز علت افسردگی به خاطر مسخره شدن یا کمبود محبت و یا ازدست‌دادن یکی یا هر دو والدین به‌وجودمی‌آید.

افکاری (۱۳۸۲) در پژوهشی اقدام‌پژوهی با عنوان «بررسی علل بدخطی دانش‌آموزان در کلاس اول ابتدایی» عوامل تابش صحیح نور، فاصله چشم تا دفتر، طرز نشستن درست در حین نوشتن و نحوه به‌دست‌گرفتن مداد و نوک آن از عوامل زیبایی خط در نوشتن می‌داند.

یاغچی (۱۳۸۸) در پژوهشی اقدام‌پژوهی با عنوان «بررسی علل ناتوانی در خواندن و نوشتن» بیان می‌دارد ممکن است دانش‌آموز مشکل‌دار، بعضی از حروف را به‌صورت سروته ببیند؛ مثلاً «من» را به‌صورت «نم» مشاهده کند. امکان دارد دانش‌آموز قادر به تشخیص کلماتی که قبلاً دیده است، نباشد و یا نتواند حروف مشابه را بخواند و بنویسد؛ مثلاً حروفی مانند «ع» را با «غ»، «ط» را با «ظ» و... را باهم اشتباه بگیرد. حتی ممکن است در خواندن و نوشتن آوایی که از لحاظ صوتی مجاور یکدیگرند، مانند «ب، پ و ت»، دچار اشتباه شود. استفاده از ضبط‌صوت برای تقویت بلندخوانی و صحیح‌خواندن، یکی از بهترین روش‌ها است.

شکری (۱۳۸۷) در یک اقدام‌پژوهی نتیجه می‌گیرد برای تقویت مهارت خواندن و نوشتن در کودکان، هماهنگی لازم بین نهاد خانه، مدرسه و رسانه ضروری به‌نظر می‌رسد؛ اما آنچه والدین می‌توانند برای تقویت مهارت خواندن و نوشتن فرزندانشان انجام دهند، عبارتند از: نوشتن حروف یا کلمات (بازی کردن با اسباب‌بازی‌های الفبایی)، کتاب‌خوانی و تماشای برنامه‌های تلویزیونی با زیرنویس.

مجیدی (۱۳۸۳) در پژوهش خود در رابطه با علل ضعف خواندن و نوشتن نتیجه می‌گیرد با کمی زحمت بیشتر و با گذاشتن کلاس‌های جبرانی و تقویتی در وقت‌های مناسب، دانش‌آموز می‌تواند روزبه‌روز پیشرفت کند و با سایر هم‌کلاسی‌های خود، هم‌سطح بشود.

با توجه به تحقیقات و مطالعات گوناگون و کمک گرفتن از نظرات سایرین و اطلاعات جمع‌آوری‌شده اقدام به انتخاب راه‌حلی که قابل اجرا باشند، نمودیم و وظایف والدین و دانش‌آموزان و اولیای مدرسه را به‌طور واضح برای هرکدام توضیح دادیم. مراحل موردنظر به شرح زیر است:

- ارجاع محمد به پزشک گوش، خلق و بینی جهت بررسی میزان ناشنوایی؛
- ارجاع محمد به روان‌شناس جهت بررسی سلامت روانی و یافتن راه‌حلی برای رفع مشکلات روحی و روانی وی؛
- تعویض محل نشستن دانش‌آموز؛
- گروه‌بندی وی با دانش‌آموزان زرنگ؛
- تنظیم جدولی از ترکیب صامت و مصوت‌های زبان فارسی؛
- آموزش کار با جدول صامت و مصوت به ولی دانش‌آموز و اجبار وی به کارکردن با دانش‌آموز در خانه؛
- به‌کارگیری ورقه‌های تصویری برای آموزش صدای اول و آخر کلمات، کلمه‌سازی و جمله‌سازی؛
- تنظیم جدول جداسازی صدا در کلمه برای بهتر کردن نحوه خواندن و نوشتن؛
- تنظیم کارت‌های مقوایی برای یافتن حرف سمت راست در حروف سمت چپ.

۲-۶. اجرای طرح جدید و نظارت بر آن

با مطالعه اطلاعات جمع‌آوری‌شده و تجزیه و تحلیل آن‌ها، مشاهده شد که تنها استفاده از امکانات پزشکی و گفتاردرمانی و یا تلاش برای بهبود وضعیت مالی برای پرداخت هزینه‌ها پزشکی، برای درمان مشکل محمد کافی نیست؛ لذا در مواردی در پی اجرای طرح‌هایی دست‌به‌کار شده و تصمیم گرفتیم هر چه در توان داریم صرف‌البالبردن اعتماد به نفس محمد بکنیم و هم‌چنین جهت کسب نتیجه مطلوب‌تر، علاوه بر ساعات درسی، در ساعات غیردرسی نیز هرروز متن یکی از درس‌ها را با محمد بخوانیم. در برخی موارد نیز او متن درس را جهت تمرین بیشتر برایم می‌خواند. برای تقویت و پرورش مهارت خواندن، سعی می‌کردم دانش‌آموز نامبرده، تصاویر بزرگ

کتاب بخوانیم را که قبلاً تدریس شده و چند بار توسط سایر دانش‌آموزان خوانده شده بود، برایم بخواند و موضوع تصاویر را به صورت جملات کوتاه توضیح دهد و بگوید که در آن‌ها، کدام یک از مهارت‌های خواندن به کار گرفته شده است. بیشتر اوقات، دانش‌آموزان به گروه‌های پنج‌نفری تقسیم می‌شدند و هر کدام در مواردی، مهارت و توانایی خود را نشان می‌دادند که این کار بیشتر به صورت نمایشی و با استفاده از روش لب‌خوانی انجام می‌شد و هر کدام از گروه‌ها، فعالیت خواسته شده از آنان را انجام می‌دادند. فعالیت‌های مانند خواندن، نوشتن و... و در آخر نیز جهت تشویق دانش‌آموزان و ترغیب آن‌ها به انجام فعالیت‌های بیشتر، عملکرد آن‌ها را جمع‌بندی کرده و اقدامات لازم در این مرحله انجام شده و نتایج آن اقدامات به دانش‌آموزان ابلاغ می‌شد. این اقدام، تأثیر بسزایی در میزان علاقه‌مندی به روخوانی متن درس داشت و نیز میزان بازدهی بیشتری نسبت به سایر اقدامات به ارمغان می‌آورد.

در وضعیت درسی محمد نیز که یک دانش‌آموز کم‌شنوا با مشکل گفتاری بود، پیشرفت خوبی حاصل شده است. ما نیز در حین اجرای فعالیت‌ها، همیشه در حال نظارت بر فعالیت دانش‌آموزان بودیم و محمد را بیشتر از قبل تشویق می‌کردیم.

۲-۷. گردآوری اطلاعات (شواهد شماره ۲)

از تحولی که در روحیه محمد به وجود آمده بود، احساس کردیم که دیگر از کسالت و گوشه‌گیری در او، خبری نیست. با دوستانش در گروه هم‌فکری و هماهنگی خوبی داشت و با آنان رابطه خوبی برقرار کرده بود. برخلاف روزهای اول، از محل نشستن خود راضی بود و دفاتر او مرتب و نوشته‌هایش زیباتر از قبل شده بودند. تکالیف خود را با نظارت و کنترل مادرش به خوبی انجام می‌داد و به همین دلیل، تشویق می‌شد. نسبت به کارهای محول شده به او، احساس مسئولیت می‌کرد و در منزل با مادرش همکاری خوبی داشت؛ حتی از بازی‌های آموزشی مانند «میز شنی» و «خمیربازی» که برای پیشرفت درسی و جبران عقب‌ماندگی ارائه می‌شد، به خوبی در واژه-آموزی، شناخت حروف و جمله‌سازی استفاده می‌کرد و از پیشرفت خود بسیار لذت می‌برد. تکالیف محمد هر دو روز یک‌بار کنترل و بازخوردهای لازم نوشته می‌شد. هم‌چنین او به تکلم به زبان فارسی و رساندن پیام به آن زبان علاقه‌مند شده بود؛ مانند انسان تشنه‌ای بود که برای رسیدن به آب، تلاش می‌کرد و او در یادگیری، پیشرفت چشمگیر داشت. علاقه او به نوشتن با ارائه تمرینات مداوم و کم و نیز دریافت جایزه و تشویق کلامی در کلاس به مراتب افزایش یافته بود. متن درس را با صدای بلند می‌خواند و تعداد غلط‌های خود را به چند غلط جزئی رسانده بود. به سؤالات با زبان فارسی جواب می‌داد و منظورش را به خوبی به فارسی بیان می‌کرد. محمد در کلاس به چراغی تبدیل شده بود که درخشش نور او را همه اهالی مدرسه می‌دیدند. همه عواملی که مانع از پیشرفت او می‌شدند و سرعت یادگیری او را کمتر می‌کردند، نابود شده بودند. ما نیز از تحولی که در او به وجود آمده بود، به وجد آمده بودیم.

۲-۸. ارزیابی تأثیر اقدام جدید و تعیین اعتبار آن

از بین رفتن عواملی مانند خجالتی بودن، کم‌رویی، گوشه‌گیری، سستی، بدخطی، کند بودن او در مراحل و فعالیت‌های خواندن و نوشتن و بالاتر رفتن تن صدای محمد در روخوانی و پاسخ به سؤالات، منجر به افزایش اعتمادبه‌نفس محمد شده بود. مشکل کم‌شنوایی و لکنت زبان محمد برای او عادی شده بود. مشارکت محمد در کار گروهی افزایش یافته بود و او دیگر می‌توانست ارتباط عاطفی و صمیمانه‌ای را با هم‌کلاسی‌هایش برقرار کند. هم‌چنین محمد پس از انجام این اقدامات، فعال‌تر شده بود، برای پیشرفت کردن تلاش می‌کرد و انگیزه و علاقه او نسبت به یادگیری افزایش یافته بود. ما نیز از پیشرفت محمد و پی‌گیری مداوم مدیر و نیز سایر همکاران برای حل مشکل محمد، لذت می‌بردیم.

۳. نتیجه‌گیری

در این دنیای پر هیاهو برای اینکه بتوانیم به کودکانمان راه درست را نشان دهیم و عادت‌های ماندگاری را در آن‌ها پرورش دهیم، نیاز است که والدین و مربیان دست به دست هم داده و راهکارهای مناسب را مدنظر قرار دهند. در این پژوهش سعی شد با استفاده از راه‌حلهایی که با مطالعات مختلف و بررسی‌های متنوع به آنها دست یافته شده، برای حل مشکل دانش‌آموز در زمینه اختلالات خوانداری و نوشتاری زبان فارسی گامی برداشته شود. نتایجی که پس از اجرای این طرح حاصل شد، به شرح زیر است:

- محمد به خواندن و نوشتن زبان فارسی علاقه‌مند شد؛
 - روابط عاطفی و دوستانه‌ای با همسالان خود برقرار کرد؛
 - تکالیف را در منزل انجام می‌داد؛
 - در روخوانی و کلمه‌سازی و تشخیص صداها مهارت پیدا کرد؛
 - اضطراب کلاسی محمد از بین رفت؛
 - همکاران مدرسه و والدین محمد از پیشرفت چشمگیرش خوشحال بودند.
- آموزگاران و مسئولان مدرسه ابتدایی باید رفتار دانش‌آموزان را رصد کنند و در صورت بروز مشکل، به تشخیص به موقع با راهکارهای مناسب به رفع آن بپردازند. در این قسمت چند پیشنهاد برای حل معضل اختلالات خوانداری و نوشتاری دانش‌آموزان ارائه می‌شود:
- با ایجاد انگیزه، رغبت و علاقه در محمد، نسبت به یادگیری، تمام ناتوانی‌های او در خواندن و نوشتن و برقراری روابط عاطفی و دوستانه با گروه همسالان با استفاده از روش‌های آموزش نوین مانند بازی‌های آموزشی از قبیل میز شنی و خمیربازی، رنگ‌آمیزی حروف و نشانه‌ها با استفاده از فعالیت‌های مکمل آموزشی از طریق آزمون‌های مداوم و پرتکرار در تصویرخوانی، روخوانی و کلمه‌سازی، تشخیص صداها هم‌آغاز و هم‌پایان و نیز ترکیب صامت‌ها و مصوت‌ها، انجام تکالیف فردی در منزل، تشویق کلامی در کلاس و اهدای جایزه در جمع همکاران حل شدند.
- الف) پیشنهادهایی برای کمک به حل مشکل دانش‌آموزان دارای ناتوانی‌های یادگیری (جهت کارآمد کردن نحوه یادگیری):

- تکالیف را قابل فهم و اختصاصی معین کنید؛
- اصطلاحات و تغییرات لازم را در تکالیف فراهم آورید؛
- مهارت‌های مطالعه را آموزش دهید؛
- از برنامه زمانی در هنگام انجام تکالیف استفاده کنید؛
- ارتباط بین خانه و مدرسه را تقویت کنید؛
- برای رفع مشکلات عاطفی، جسمانی، تربیتی و آموزشی دانش‌آموزان، از مشاورین متخصص در این امر کمک بگیرید؛
- کودکان را از گذراندن دوره آموزشی محروم نکنید؛
- استفاده از روش‌های مشاهده و پرسش‌نامه و یادداشت‌های روزانه به‌خصوص مصاحبه از بهترین روش‌های گردآوری اطلاعات برای حل مشکلات و افزایش علاقه و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان، به‌خصوص در کلاس اول می‌باشد.

منابع و مآخذ

- احتشامی، طیبه؛ موسوی، سید غفار. (۱۳۸۸). «مقایسه پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مناطق دوزبانه با دانش‌آموزان تک‌زبانه استان اصفهان در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷»، پژوهش‌نامه آموزشی، شماره ۱۱۹؛ صص ۸۷-۹۵
- پورشافعی، هادی. (۱۳۸۵). کارگزار فکور (نگاهی بر نقش حرفه ای معلم در نظام آموزشی)، برگرفته از آدرس اینترنتی: www.hawah.net/Hawzah/magazines/magArt.aspx
- تبریزی، مصطفی. (۱۳۹۲). درمان اختلالات دیکته‌نویسی، تهران: انتشارات فراروان
- دلاوری، ابوالفضل. (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی تحولات ایران: از انقلاب مشروطه تا قیام خرداد ۱۳۴۲، تهران: نشر پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی
- ساروخانی، باقر. (۱۳۸۵). روش تحقیق در علوم اجتماعی، چاپ یازدهم، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
- صادقی، علیرضا. (۱۳۹۱). «ویژگی‌ها و ضرورت‌های تدوین برنامه درسی چندفرهنگی در ایران: بررسی چالش‌ها و ارائه راهبردها»، فصلنامه راهبرد فرهنگ، شماره ۱۷-۱۸، ۲۵-۳۴
- صدیقی‌فر، زهره؛ حسینی، زهرا سادات. (۱۳۹۵). «آموزش واژگان فارسی به چینی‌زبانان بر اساس راهبردهای یادگیری زبان‌آموزان»، یازدهمین گردهمایی بین‌المللی انجمن ترویج زبان و ادب فارسی، دانشگاه گیلان، صص ۱۸۴۱-۱۸۱۸؛
- قاسمی پویا، اقبال. (۱۳۸۹). راهنمای معلمان پژوهنده، چاپ پنجم. تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت؛
- گویا، ز. (۱۳۷۷). «پژوهش در آموزش و پرورش: مجموعه مقاله‌ها، تحقیق عمل آموزشی و اهمیت نقش معلم به‌عنوان محقق»، تک-نگاشت ۱۷، صص ۱۳۶ - ۱۳۱؛

Freire, P. (2000). *Pedagogy of the oppressed*. Bloomsbury Publishing;

Jansen, E.A. (2019). *navigating internal and external borderlands: the experience of emergent bilingual cape Verdean middle school students*. ProQuest Number: 13807312;

Krippendorff K. Content Analysis: *An Introduction to Its Methodology*, 2 ed. Sage; 2004, p. 29-30;

Parekh, B. (2008). The concept of multicultural education. In S. Modgil, G.K. Verma, K. Mallick, & C. Modgil (Eds.), *Multicultural Education: The interminable debate* (pp. 19-31). Philadelphia: Falmer.